

Ратко ДУЕВ
 Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
 ratko@fzf.ukim.edu.mk

ПЛАТОНОВИОТ МИТ ЗА ПЕШТЕРАТА: НАД АЛЕГОРИЈА

1. Увод

Има многу толкувања врзани за познатиот Платонов мит за пештерата, за алегоријата во него, за отсликување на контрастот меѓу сетилниот и умствениот свет, за можноста Филозофот да излезе од пештерата, да мине крај огнот и да ја види вистинската светлина, Сонцето, всушност, Доброто, изворот на постоењето и вистинското спознание, неговиот обид тоа знаење да им го пренесе на луѓето, затвореници во сопствениот сетилен свет, спречени да го согледаат вистинското добро, гледајќи само привид, сенки и отсјај, да не веруваат на оние кои го спознале (што потсетува на судбината на неговиот учител Сократ).¹ Исто така, има и многубројни анализи за улогата на овие митови во неговата филозофија. Но, дали пештерата крие и поинакво значење во овој мит и зошто Платон ја избрал токму пештерата?

2. Пештера со отвор кон светлината

[514a] ἰδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκῆσει σπηλαιώδει, ἀναλεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἔχουση μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ...

„Имено, замисли луѓе како живеат во еден вид подземна пештера со долг влез што се отвора кон светлината долж целата пештера, ...“²

¹ Frutiger 1930: 101–5; Malcolm 1962; Adam 1963: 2, 88, 95, 156–63; Morrison 1977: 227–31; Annas 1981: 252–8; Morgan 1990: 135–8.

² Преводот од старогрчки јазик на сите цитати е направен од авторот на статијата.

Секоја пештера има отвор низ кој влегува светлина. Но голем дел од пештерите се хоризонтални, други со извиени комори и тунели, а трети вертикални. Пештерата Шове е долга 400 м, позната по своите палеолитски цртежи на животни со црвена боја. Луѓето кои ги цртале, слегувајќи во пештерата, живееле во неа, а се претпоставува дека тие служеле како обележја за да можат полесно да слегуваат и да се качуваат во темнината на својот дом.³ Но, пештерата која има „долг влез што се отвора кон светлината долж целата пештера“, и во која од нејзиното дно може да се види светлината на отворот, е токму пештерата Психро на Крит, на платото Ласити, за која се претпоставува дека е Диктајската Пештера, пештерата во која, според преданијата, се родил врховниот бог Севс.⁴ Шесте најголеми пештери на островот Крит како Психро, Скотеино, Мамелуко, Камарес, Мелидони и Идајската Пештера се од ист вид.⁵ Во времето на Платон, Диктајската Пештера е местото каде што Минос слегува да се сретне со својот отец Севс и да ги прими законите од него.⁶ Дали за Платон „еден вид подземна пештера“ е Диктајската Пештера?

3. Излез од пештерата

Питагора слегол во Идајската Пештера заедно со Епименид, во домот на дактилите, изумителите на философијата.⁷ Прочистен, тој престојувал еден месец во пештерата и пред да излезе го извршил погребниот обред на богот Севс. Пештерата имала голема улога во учењето на питагорејците. Порфириј наведува дека и питагорејците и Платон сметале дека космосот е пештера.⁸ Несомнено за многу филозофи пештерата играла голема улога како симбол на влез во утробата на земјата и како мистично место за општење со боговите, особено на Крит каде што се наоѓал гробот на врховниот бог Севс.

Во филозофијата, Емпедокле ја дава идејата дека на човекот му треба помош од повозвишено суштество или сила која ќе го принуди да излезе од пештерата. Во митологијата моќта на божествениот уметник Орфеј можела да извлече сенка од подземниот свет. По завршувањето на митот следува објаснувањето преку зборовите на Сократ:

³ Kottman 2019: 125.

⁴ Sakellarakis 1988: 207-214, Yioutsos 2013: 38. Се смета дека локацијата била погрешна, бидејќи се врзувала за планината Дикта, која античките географи ја сместуваат на крајниот исток од островот Крит (в. Dowden 2006: 33, Rutkowski 1972: 131ss.; Nilsson 1950: 61ss.).

⁵ Tyree 2013: 178.

⁶ Plato, *Leg.* 1. 624b. Во времето на Платон и Идајската и Диктајската Пештера се познати светилишта во кои се одвивале обреди на иницијација, а култот на Диктајскиот Севс е посведочен на многу натписи од тој период (Ustinova 2009: 180).

⁷ Diod. 5.64.

⁸ Porph. *De antro Nympharum* 5–8.

[517b] θεὸς δὲ που οἶδεν εἰ ἀληθῆς οὔσα τυγχάνει. τὰ δ' οὖν ἐμοὶ φαινόμενα οὕτω φαίνεται, ἐν τῷ γνωστῷ τελευταία ἢ τοῦ [517ξ] ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις ὀρᾶσθαι,...

„**Но, Бог знае дали тоа е вистинито.** Овие појави така ми се јавуваат, дека во спознатливото, последното нешто што треба да се види, а и тешко е да се види, е идејата за доброто...“

Во *Фајрон* Платон го опишува Сократовиот поглед на населениот свет како голема празнина (дупка), што претставува нагризениот (’рѓо-саниот) дел од големиот и убав вистински свет.⁹ За него пештерата е мало место каде што живеат малоумните луѓе затворени во своето непознавање на вистинското Добро.

Според наведените цитати: **Бог знае**, но тој е далеку од пештерата, како врвно добро. Според символиката, пештерата, за Платон, е место на незнаењето, за разлика од Питагора, за кого што светот (космосот) е пештера чиј тунел е излезот за спознавањето на божествената вистина, далеку од тој свет.

4. Култни пештери

[514b] ὄρα τοῖνυν παρὰ τοῦτο τὸ τευχίον φέροντας ἀνθρώπους [514ξ] σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τευχίου καὶ ἀνδριάντας [515α] καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθειγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.

„Гледај сега луѓе кои разнесуваат покрај тој сид различни предмети кои го надвишуваат сидот; носат, на пример, кипови на луѓе и други камени и дрвени облици на некои суштества, и секакви изработки, според обичајот, едни викаат, а другите молчат додека разнесуваат.“

Култните пештери се особеност на минојската цивилизација во средното бронзено доба. Многу култни пештери се пронајдени оддалечени од населените места, тие се наоѓаат високо во планините, така што се достапни преку зимата, поради снегот и студот, а со тоа, непогодни за живеење и за погребни, за да се прави некаква аналогича со праисториските пештери – живеалишта и погребни места.¹⁰ Според тоа, уште во раната историја на Егејот, за Минојците тие биле дом на божествата. Вакво култно место е и Диктајската Пештера, во која, според митовите, се раѓа богот Севс. Во пештерата кај Психро се пронајдени двојни секири, мноштво долги мечеви, ножеви и бронзени фигурки – претстави на животни и луѓе и мноштво глинени фигурки од сите видови.¹¹ Двојните

⁹ Plato, *Phaedo* 109a-110a.

¹⁰ Nilsson 1950: 53; Burkert 1985: 24-26; Georgiadou 2005: 5.

¹¹ Prent 2005: 159s.

секири и мечеви биле закачувани меѓу сталактитите, а помалите дарови биле фрлани во базенот со вода. Во горниот дел се пронајдени слоеви и животински коски и многубројни фрагменти од плочи за излевање близу едно издигнување слично на олтар.¹² Крвните жртви, заветното оружје, двојните секири – симболот на моќта, лесниот приод од палатата во Малија до пештерата, соодветствувало на подоцнежната традиција на местото каде што кралот Минос го барал својот татко Севс во Идајската Пештера за да разговара за обновување на својата кралска моќ.¹³ Хомеровиот спомен за пештерата на божицата на раѓањето Ејлејтија кај Амнис, недалеку од Кносос, археологијата го потврди, и го посведочи култот со долга историја од неолитот до римскиот период.¹⁴

За Хелените, пештерите се места каде што живеат нимфи (како Калипсо во *Одисејата*), но и чудовишта како Киклопите и оставениот Филоктет. Пештерите имале голема улога во култовите поврзани со плодноста. Така, во многу митови, божественото и херојското соединување како она на Пелеј и Тетида, на Јасон и Медеја, се случува во пештера. Тие чувствувале дека во пештерите влегувале во пазувите на земјата, па оттаму, метафората за пештерата како матка на Големата Мајка, што ја поврзува со хтонските култови. Секако, врховниот бог Севс е роден од Реја, божица на плодноста. Во понатамошниот развој на религијата, во историскиот период, во култните пештери се почитувани многу богови,¹⁵ покрај нимфите и Пан, и Аполон, Хермес и Херакле.¹⁶ И богот Дионис престојува во пештерите заедно со нимфите, иако изворите се само книжевни.¹⁷

Описот на Платон за „луѓе кои разнесуваат покрај тој сид“ разновидни предмети како да е опис на ритуалите, потврдени од археологијата и од најдените артефакти и купови во пештерата Камарес, дарувани од Минојската палата во Фајстос: „кипови на луѓе и други камени и дрвени облици на некои суштества“.¹⁸ Како сред обредот кога верниците ги носат даровите, а свештениците „...според обичајот, едни викаат, а другите молчат додека разнесуваат“.

¹² Sakellarakis 1988: 207–214.

¹³ Хомер, *Од.* 19.179; Платон, *Закони* 624а; Дуев 2010: 65.

¹⁴ Stampolidis 2013: 188–200. Најдените садови од пештерата на Ејлејтија покриваат огромен временски период: од најраното присуство на човекот на Крит до VI век н.е. (в. Yioutsos 2013: 38). Во Аланија, во пештерата на Плажата на Клеопатра, и денес може да се сретнат многу забулени жени кои преспиваат за да можат да забременат и покрај силната исламот и концепцијата за Бог кој е високо горе.

¹⁵ Sporn 2013: 207.

¹⁶ Larson 2001: 91–100.

¹⁷ McInerney 1997.

¹⁸ Van de Moortel 2001: 316; cf. Tyree 2008: 179–185.

5. „Чудотворци“ во пештерата

[514β] ...παρ' ἣν ἰδὲ τειχίον παρφοδομημένον, ὡς περ τοῖς **θαυματοποιῖς** πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν...

„замисли дека меѓу огнот и окованите има некаков нагорен пат, а покрај него сид изграден како кај чудотворците (или магионичари), поставени пред луѓето како стена над која се прикажуваат чуда“

За преводот на **θαυματοποιῖς** има повеќе толкувања, дали станува збор за куклари со марионети или пак други слични забавувачи. Но, кои се тие чудотворци? Во култните пештери се најдени сталагмити што личат на женски фигури, чии врвови биле скршени, а и како материјал биле лесни за обработка. Пештерите имаат природни прегради, а сталагмитите биле лесни за обликување на олтари. При обредите, насекаде низ пештерите, свештениците закачувале фигурки, заветни дарови на сталагмитите,¹⁹ ги фрлале во природните басени, токму како некои магионичари. Најкарактеристични предмети најдени во пештерите се бронзените фигурки. Машките фигурки се со рака на главата како акт на обожување. Двојните секири, како најголем симбол на минојската и микенската религија, се ставани на сталагмитите за обележување на местата во пештерата каде што треба да се ставаат заветните дарови. Описот на огнот, предметите и сенките, во голема мера наликува на иронична претстава на обредите што се извршувале во пештерите.

6. Пештерата и верувањето во задгробниот живот

[516δ] ...δοκεῖς ἂν αὐτὸν ἐπιθυμητικῶς αὐτῶν ἔχειν καὶ ζηλοῦν τοὺς παρ' ἐκείνοις τιμωμένους τε καὶ ἐνδυναστεύοντας, ἢ τὸ τοῦ Ὀμήρου ἂν πεπονθέναι καὶ σφόδρα βούλεσθαι „ἐπάρουρον ἔοντα θητευέμεν ἄλλω ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ“ καὶ ὅτι οὖν ἂν πεπονθέναι μᾶλλον ἢ 'κεῖνά τε δόξάζειν καὶ ἐκείνως ζῆν;

„ти се чини ли дека овој што излегол горе би имал некаков копнеж и стремеж кон оние почесни велможи кај нив, или би го доживеал она, според Хомера, и силно би посакал 'селанец тој да биде, слуга кај сиромав некој', дури и да поднесува што и да е повеќе, одошто да му се привидува она додека живее онаму.“

Стихот на Хомер од 11. пеење на *Одисеја* е мошне цитиран уште во антиката.²⁰ Хомеровата *Книга на мртвиите* е најраното литературно сведоштво за кралството на Хад. Одисеј раскажува за својата посета на подземниот свет пред фајакиските првенци и нивниот крал Алкиној,

¹⁹ Tyree 2001: 41

²⁰ Hom. *Od.* 11.489

каде што морал да ја праша душата на покојниот пророк Тејресија како, по долгото талкање, да се врати во Итака.²¹ Интересно е што Хомер не дава опис на подземниот свет. Одисеј доаѓа до влезот сличен на пештера. Од описот се чини дека сите души на покојниците се сместени на исто место, иако, можеби, има некаква хиерархија, бидејќи Одисеј смета дека сенката на Ахил има моќ меѓу сенките во Адот каква што тој имал додека бил жив меѓу луѓето. Но, сенката на јунакот одговара преку наведениот стих кај Платон, кој е искористен со спротивно значење.

Платон го завршува својот најпрочуен дијалог *Држава*, со митот за Ер. Визијата за задгробниот живот, натопена со религиски и философски концепти, иако се вклучени и митолошки ликови, е симболично насликана, а мошне се разликува од Хомеровото гледиште. Тој зборува за душите кои го завршиле својот круг од 1000 години и поминуваат седум дена во рамницата.²² Четири дена подоцна, тие пристигнуваат до местото, каде што го здогледуваат снопот светлина кој како столб се протега низ небото и земјата. Наредниот ден од пагувањето, душите можат да согледаат дека таа светлина е како оков кој ја држи обединета вселената. Оттука се простира вретеното на Ананка од кое се вртат сите сфери. Во следниот дел од митот се раскажува едно мошне тешко космолошко толкување на вселената, за нејзините кругови од фиксирани ѕвезди и планети што се вртат, а во таквата вселена, Земјата е центарот на тој вртеж.

Вистинскиот интерес на Платон во овој мит е идејата за казната и наградата за душата и нејзината бесмртност. Тој внесува традиционални прикази за Тартарот. Тартарот е дното на светот.²³ Но, сликата на амбисот со *stomion* што се затвора, значи 'уста на пештера'. Платон прави душите да минуваат низ пештеролик еднонасочен кратер неколкупати. Дали философот го зема Тартарот за да ја објасни сликата користејќи традиционални мотиви и да го доближи своето учење до обичните луѓе?

7. Заклучок

Дали поетот ја избрал пештерата само како алегорија или, пак, имал намера да ги критикува и празноверијата на луѓето кои во нив барале епифанија на божества, влез во подземниот свет за да општат со душите на умрените? Во *Теогонија*, Хесиод пее за примордијални божества кои излегуваат од Хаосот, во својот обид да го обликуваат настанувањето на светот, а меѓу нив го сместува и Ереб, со значење „запад“ или „самрак“, всушност дупката која претставувала влез во Тартарот (затоа на ова место Атлант морал да го држи небесниот свод). Верувањето во подземниот свет и во култните пештери кои се најблиску до него, во го-

²¹ Hom. *Od.* 11. 12–99.

²² *Иоојширно види* Митевски 2005: 84-90.

²³ Cf. Christopoulou 2010: 187.

лема мера се косело со учењето на Платон, затоа тој ја зел симболиката на темната пештера во која мора да се влезе со факел, а колку подлабоко се навлегува се губи природната светлина што доаѓа низ нејзиниот отвор.

Во хеленската и римската верска традиција, пештерите се сепри-сутни. Во прогонот на паганите, императорот Константин ќе ги прати своите пратеници „во секој пагански храм и во секоја мрачна пештера“.²⁴ Но, во V век н.е., византискиот император Јулијан ќе дозволи паганските пештери да се претворат во христијански светилишта, а многу од нив ќе станат и познати манастири.²⁵

Непознато е дали Платон ја посетил Диктајската или Идајската Пештера, но описот на пештерата со „долг влез што се отвора кон светлината долж целата пештера“ упатува дека го познавал нивниот изглед. Обредите што се одвивале му биле познати: „луѓе кои разносуваат покрај тој сид“ разноразни предмети е опис на ритуалите, „кипови на луѓе и други камени и дрвени облици на некои суштества“ се фигурките и заветните дарови при богослужбата, а свештениците и верниците „...според обичајот, едни викаат, а другите молчат додека разносуваат“. Свештениците се „чудотворците“ кои „меѓу огнот и окованите ...пред луѓето како стена над која се прикажуваат чуда“ и при обредите од светлината на факелите на сидот од пештерата, се гледале само сенките на верниците и заветните дарови. Затоа, за Платон, пештерата е место на незнаењето, но и излез за спознавање на вистинскиот Бог кој „знае“. Тој не се раѓа и е вечен, а неуките залудно го бараат во пештерите, Севс е светлината, творец, врвното добро, не се слави со древни обреди и процесии кои ги држат луѓето заробени во своето незнаење и во вечна темнина, гледајќи ја сенката на вистинскиот свет.

---

²⁴ Euseb. Vita Const. 3. 57. 4.

²⁵ Mavridis 2013: 7.

Литература

- Дуев, Р. 2010. *Севс и Дионис: раѓање на античкиот верувања и култови*, Скопје.
- Митевски, В. 2005. *Платоновото учење за душата*, Скопје.
- Adam, J. 1963. *The Republic of Plato. Edited with Critical Notes, Commentary and Appendices*, Cambridge.
- Annas, J. 1981, *An Introduction to Plato's Republic*, Oxford.
- Burkert, W. 1985. *Greek Religion*, Cambridge: Massachusetts.
- Christopoulos, M., Karakantza, E. D., Levaniouk, O. (ed.). 2010 *Light and Darkness in Ancient Greek Myth and Religion. Greek Studies: Interdisciplinary Approaches*, Lanham.
- Dowden, K. 2006. *Zeus*, Routledge.
- Frutiger, P. 1930. *Les Mythes de Platon*, Paris.
- Georgiadou, A. 2005. 'The Semiotic Use of the Cave in Classical and Modern Greek Literature' *International Journal of the Humanities* Vol. 3 Issue 4, pp. 5–9.
- Kottman, P. A. 2019. 'Learning to Notice: Light and Shadow, from Chauvet Cave to Plato's Cave and Beyond' [in:] *Plato and the Moving Image*, S. Biderman, M. Weinman (eds.), Brill, pp. 123–144.
- Larson, J. 2001. *Greek Nymphs: Myths, Cults, Lore*, Oxford.
- Mavridis, F., Jensen, J.T., Kormazopoulou, L. 2013. 'Stable Spaces – Changing Perception: Cave Archaeology in Greece', [in:], *Stable Places and Changing Perceptions: Cave Archaeology in Greece*, F. Mavridis, J.T. Jensen (eds.), Oxford, pp. 1–16.
- McInerney, J. 1997. 'Parnassos, Delphi, and the Thyiades,' *GRBS* 38, pp. 263–283.
- Malcolm, J. 1962. 'The Line and the Cave', *Phronesis* 7, pp. 38–45.
- Van de Moortel, A. 2001. 'The Phaistos Palace and the Kamares Cave: A Special Relationship,' [in:] *Our Cups Are Full: Pottery and Society in the Aegean Bronze Age*, W. Gauss, M. Lindblom, R. A. K. Smith, and J. C. Wright (eds.), Oxford, pp. 306–318.
- Morgan, C. 1990. *Athletes and Oracles*, Cambridge.
- Morrison, J. S. 1977. 'Two Unresolved Difficulties in the Line and Cave', *Phronesis* 22, pp. 212–31.
- Nilsson, M. P. 1950. *The Minoan-Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion*, 2nd ed. Lund.
- Prent, M. 2005. *Cretan sanctuaries and cults: continuity and change from Late Minoan IIIc to the Archaic period*, Leiden: Boston.
- Rutkowski, B. 1972. *Cultplaces in the Aegean World*, Wroclaw.
- Sakellarakis, Y. 1988. 'The Idaean cave. Minoan and Greek worship,' *Kernos* 1, pp. 207–214.

- Sporn, K. 2013. 'Mapping Greek Sacred Caves: Sources, Features, Cults,' [in:], *Stable Places and Changing Perceptions: Cave Archaeology in Greece*, F. Mavridis, J.M. Jensen (eds.), Oxford, pp. 202–216.
- Stampolidis, N., Kotsonas, A. 2013. 'Cretan Caves Sanctuaries of the Early Iron Age to the Roman Period', [in:] *DAIS: The Aegean Feast*, [Aegaeum 29] L. A. Hitchcock, R. Laffineur, J. Crowley (eds.), Liège/Austin, pp. 188–200.
- Tyree, L. 2001. 'Diachronic Changes in Minoan Cave Cult,' [in:] *POTNIA. Deities and Religion in the Aegean Bronze Age* [Aegaeum 22], R. Laffineur, R. Hägg (eds.), Liège/Austin, pp. 39–50.
- Tyree, L., Kanta, A., Robinson, H. L. 2008. 'Evidence for Ritual Eating and Drinking: A View from Skoteino Cave,' [in:] *DAIS: The Aegean Feast*, [Aegaeum 29] L. A. Hitchcock, R. Laffineur, J. Crowley (eds.), Liège/Austin, pp. 179–185.
- Tyree, L. 2013. 'Defining Bronze Age Ritual Caves in Crete', [in:], *Stable Places and Changing Perceptions: Cave Archaeology in Greece*, F. Mavridis, J.M. Jensen (eds.), Oxford, pp. 176–187.
- Ustinova, Y. 2009. *Caves and the Ancient Greek Mind. Descending Underground in the Search for Ultimate Truth*, Oxford University Press,.
- Yioutsos, N. 2013. 'Cave dancing in ancient Greece', [in:] *Présence de la danse dans l'Antiquité – Présence de l'Antiquité dans la danse*, R. Poignault (ed.), Clermont-Ferrand, pp. 35–55.

Ratko DUEV

PLATO'S MYTH OF THE CAVE: LOOKING BEYOND THE ALLEGORY

S u m m a r y

A number of interpretations exist concerning Plato's famous *Myth of the cave*, and its allegory, but does the cave also conceal a different meaning in this myth? Cult caves are characteristic of the Minoan civilization during the Middle Bronze Age. A number of such cult caves have been discovered, located far away from populated areas, set high in the mountains, inaccessible during the winter due to the snow and cold weather conditions, and, as such, inhospitable neither for habitation nor for burials, to allow for any analogy to be made with prehistoric cave dwellings and tombs. As such, as far back as the early history of the Aegean, they were, for the Minoans, home of the deities. Plato's θαυματοποιοῖ (miracle workers or magicians) remind of the priests who, while performing rites, would, throughout the caves, put up figurines, votive gifts, and throw them into natural basins, just like magicians did. The poet has chosen the cave not just as allegory, but, rather, with the intention to also criticize the superstition of the people who sought a divine epiphany there, an entrance into the Underworld, so as to communicate with the souls of the departed. The belief in the Underworld and in the cult caves which are closest to it went, to a large extent, against the teachings of Plato, and for this reason it is my opinion that it was no coincidence that this symbolism of the dark cave was made use of, which could be entered with a torch, and which, the deeper one went into, the more the natural light coming from its entrance faded.